

Pohostinnosť ako milovanie nepriateľa

Love for „an Enemy“ – the Way to Hospitality

Daniel Pastirčák

*Som individualista a za to najlepšie a najsvätejšie na kresťanstve pokladám
kresťanskú úctu pred každou ľudskou dušou.*

*Iba jednotlivec sa môže obetovať, len on môže dosiahnuť nemožné
v boji proti prirodzeným pudom. Spoločenstvo, národ toho nie je schopný,
ľudia sa nechcú podriaďovať čisto ideálnym pravidlám,
vyhovuje im výlučne praktický prístup, založený na ústupkoch a prispôsobivosti.*

Hermann Hesse

Práve tento kresťanský ideál jedinečnosti každej ľudskej duše i z neho odvodený sekulárny ideál univerzálnosti ľudských práv a otvorenej spoločnosti podstupuje dnes rozhodujúcu skúšku. Je konfrontovaný výzvami vahhabistických radikálov a nárokmi Kalifátu Islamského štátu. Stojí pred naliehavou úlohou znova premyslieť svoje principiálne východiská a overiť si ich odolnosť voči ohrozeniu. Ocitáme sa uprostred zmätkov. Vo verejnej rozprave sa zrážajú dva protichodné prístupy. Na jednej strane (a to i v celkom svetskom diskurze) sa čoraz viac hovorí o kresťanských základoch našej civilizácie. Hovorí sa o nich ako o identite, ktorú treba chrániť striktnou uzavretosťou pred cudzími vplyvmi. To „kresťanské“ zostáva pri tom nepomenované. Na druhej strane stojí presvedčenie, že princíp univerzálnej rovnosti všetkých ľudí je možné uchovať iba odvážnym trvaním na otvorenej spoločnosti. Hlavnou témou v tejto zrážke je práve téma pohostinnosti. No i táto téma je pred nami vo vyostrenej podobe. Nekladie sa pred nás ako ponuka uhostiť návštevníka, stojí pred nami ako otázka solidarity s človekom v bytostnej núdzi. Záplava utečencov sa na dôvažok nejaví iba ako jednoduchá otázka položená našej solidarite, v hre je otázka bezpečnosti; medzi tými, čo prichádzajú ako obeť, môžu prísť i páchatelia. Hrozba sa vykresľuje v rôznych podobách. Utečenecká kríza je vraj iba rafinovaným sprisaháním – trójskym koňom plným teroristov. V umiernennejšej forme je hrozba predstavovaná ako tichá kolonizácia Západu islamskou civilizáciou.

Európska únia je ochromená vnútornou rozorvanosťou. Sú to práve štáty Vyšehradskej štvorky, ktoré blokujú postup ku spoločnému riešeniu. V Maďarsku prebehlo neplatné referendum. Vláda manipulačnou otázkou podsunula voličom odmietnutie povinných kvót, ktoré navrhla Európska únia. Na Slovensku strach z utečencov vyhral voľby. V odmietaní utečencov sa vzácnne zhoduje vládna strana s veľkou časťou opozície. Zmestí sa do nej i radikálna pravica. Prezident Českej republiky sa k nim pridáva svojimi žoviálnymi bonmotmi. Do obrazu treba zaradiť prekvapujúci výsledok referenda o brexite vo Veľkej Británii, aj výhru Trumpa v amerických prezidentských voľbách. Za týchto okolností je naša vôľa k pohostinnosti čoraz viac ochromená. Je tento vývoj prejavom sily, alebo slabosti západného sveta? ISIS na stránkach svojho periodika nedávno označil za nepriateľa číslo jeden pápeža Františka. Nevšedné ocenenie mu bolo udelené preto, lebo pestuje priateľský dialóg s predstaviteľmi umierneného islamu. ISIS tým nepriamo priznal, čo od svojich teroristických podujatí očakáva. Tam, kde strach prerastá do nenávisťi k celému islamskému svetu, tam, kde sa Západ začína uzatvárať do seba, misia radikálov plní svoj cieľ.

Silnou stránkou západnej civilizácie je koncept sekularizmu. Sekularizmus chráni spoločnosť pred nebezpečným spojením svetskej moci s duchovnou. V tej sile je však aj istá slabosť. Sekulárny humanizmus podceňuje silu náboženstva. Podlieha freudovskému predsudku – náboženstvo je preň iba maskou skutočných motívov. Skutočné motívy – sociálne, ekonomické, sexuálne či politické – sú skryté za maskou náboženskej rétoriky. Hrozba, ktorá nás dnes ohrozuje, má však nepopierateľne náboženské črty. „Náboženstvo je najnebezpečnejšia vec na svete,“ napísal Chesterton. „Teológia nás pred ním zachraňuje.“

Sféra náboženského sa dotýka centra našej existencie. Kierkegaard to vyjadril takto: „>Ja« je sebauvedomelá syntéza nekonečného s konečným vo vzájomnom vzťahu. V plnosti sa preto môže prejavovať iba vo vzťahu s Bohom.“ Človek je transcendentná bytosť, skrýva sa v ňom možnosť oprieť svoje bytie o večnosť. Preto z náboženského vzťahu môže vzísť najväčšie dobro i najhoršie zlo. Z náboženstva sa nezrodili iba tie najvyššie prejavy ľudskosti, zrodil sa z neho aj ich opak. Samovražední atentátnici sú pre sekulárnu myseľ nepochopiteľní. Konajú v sile posvätnéj nenávisťi, a tú opierajú o večnosť. Oproti sile posvätnéj nenávisťi však môže obstáť iba sila posvätnéj lásky. Lásky, ktorá svoju silu tiež opiera o večnosť.

Ak je príčina v patologickom náboženstve, skutočné riešenie musí zahŕňať i uzdravenie náboženstva. Odpoveď však nemôžeme hľadať v akademickej analýze islamu. Musíme ju hľadať vo svojej vlastnej skúsenosti. Tej totiž môžeme najlepšie rozumieť. Temnú stopu patologického náboženstva nájdeme i na našich vlastných dejinách. A práve tá sa k nám dnes vracia. Predvolebné mítingy kotlebovcov sa niesli v náboženskom étose prvého Slovenského štátu: Za Boha a za národ. Prezident Jozef Tiso videl vec kresťanstva takto: „Je to, čo robíme so židmi, ľudské?“ Pýtal sa: „Je to rabovka? Je to kresťanské, keď sa národ Slovenský chce zbaviť svojho večného nepriateľa? Láska! Láska k sebe

je príkazom Božím? Je! Miluj ako seba samého. Táto láska, táto kresťanská láska, mi rozkazuje, aby som odstránil od seba všetko, čo mi škodí, a čo mi ohrozuje život. A že Slovákov židovský živel ohrozoval život, o tom netreba nikomu nič vysvetľovať.“ A tak najprv občanom židovského pôvodu odobrali práva, potom financovali ich vyvezenie do koncentračných táborov. Tí ktorí sa odvážili prenasledovaných židov ukrývať, sa stali nepriateľmi štátu. Tejto podivnej verzii kresťanskej lásky sa dnes na Slovensku znova darí, iba obraz nepriateľa sa zmenil: Už to nie je predovšetkým žid – je to moslim. Tiso bol kňaz. Ako to, že nevedel nič o Kristovom imperatíve, ktorým staré delenie na blížneho a nepriateľa prekonal! I vzývanie kresťanských základov našej civilizácie môže byť nebezpečne selektívne.

Miluj svojho blížneho ako seba samého. Tento všeobecne známy biblický výrok sa priamo dotýka témy pohostinnosti. Láska, ktorú má toto prikázanie na mysli, nie je sympatiou, ani vášnivou náklonnosťou ku druhej bytosti, je označením dobroprajného prijímania inej ľudskej bytosti. Milovať tu znamená uhostiť inú ľudskú bytosť svojím vlastným bytím. *Kto je môj blížny?* Je mojím blížnym každý človek? Pojem blížny už svojou formou naznačuje odpoveď: Nie. Blížnym nie je každý. Slovo blížny označuje toho, kto je blízko, na rozdiel od toho, kto je ďaleko. Toho, kto je „in“, na rozdiel od toho, kto je „out“. Toho, kto je náš, na rozdiel od toho, kto je ich. Výrok „Milovať budeš svojho blížneho“ mal v tradičnom hebrejskom prostredí svoje logické pokračovanie – „a nenávidieť budeš svojho nepriateľa“. Slovo blížny je formálne zdôvodnené existenciou nepriateľa. V pojme blížneho je istý prvok privlastnenia. Blížny je ten, kto patrí do okruhu môjho vlastného. Je súčasťou hry, ktorú na scéne vlastnej kultúry hrám. Scenár je napísaný v jazyku utvorenem z aktov privlastnenia. Je písaný atramentom príbuzenstva a pokrvnosti. Práve toto osvojenie nám robí druhého človeka zrozumiteľným. Rozumieme jeho gestám, smeje sa rovnakým vtipom, lebo sme súčasťou toho istého kontextu. Vo chvíli, keď na javisko vstúpi cudzinec, ten, kto je viditeľne iný, hra je ohrozená. Nesmeje sa môjmu vtipu, lebo nepozná kontext, na ktorý sa odvolávam. Keď začne spievať svoju pieseň, počujem iba odpudivé kvílenie, jeho estetika spevu nezodpovedá mojím kritériám súzvuku. Inak myslí, inak sa oblieka. Inak sa modlí. Jeho gestá na scéne pôsobia znepokojujúco. Keďže mu nerozumíme, strácam kontrolu, cítim sa ohrozený, lebo strácam moc nad svojím svetom.

Ku starému pravidlu: „Milovať budeš svojho blížneho a nenávidieť svojho nepriateľa“ pridáva Ježiš významný dodatok: „Ale ja vám hovorím: Milujte svojich nepriateľov, dobrorečte tým ktorí vám zlorečia, robte dobre tým, ktorí vás nenávidia, a modlite sa za tých, ktorí vás prenasledujú; aby ste boli synmi svojho Otca, ktorý je v nebesiach.“

Evanjelium používa v tejto súvislosti grécke slovo *ekhtros*. Koreň (*ektos*) znamená von alebo mimo. Nepriateľ je teda ten, kto je mimo. Mimo môjho okruhu, von z môjho sveta. V slovenčine je nepriateľ radikálnym opakom priateľa. *Pria*-telom je ten, koho som *prial*, nepriateľom bude teda potenciálne každý, koho som *neprial*. Nepriateľstvo sa vždy zakladá na postoji bytostného neprijatia. Som nepriateľom v očiach toho, koho dráždi moja odlišnosť. Pre-

kážam. Som cudzí. Zavadziam. Moja existencia spochybňuje hodnoty, ktoré sú pre neho posvätné. Ak by svet bol knihou, ktorú píše, vyškrtol by z nej kapitolu o mne.

V mojich očiach je nepriateľom ten, kto je natoľko odlišný, že spochybňuje moju hodnotu. Čírou svojou existenciou dáva najavo, že by sa nič nestalo, keby som nebol. Svojou inakosťou spochybňuje celý môj svet. Keby som bol Boh, nikdy by som ho nestvoril.

„Aby ste boli deťmi svojho Otca, ktorý je v nebesiach.“ Tu sa etika stretá so spiritualitou, morálka s náboženstvom. Toto má Ježiš na mysli. Nie je možné prijať Boha – stvoriteľa všetkých vecí – ak by som neprijal všetkých, i svojich nepriateľov.

K otázke: *Kto je môj blížny?* porozpráva Ježiš podobenstvo: Hned v prvej vete uvádza na scénu fenomén utrpenia. Pri ceste leží človek, bezmocný vo svojej bolesti. Je to príznačné, veď čo iné, ak nie bolesť otvára hranice našich uzavretých svetov. Bolesť hovorí univerzálnym jazykom. Vyzlieka človeka z jeho kultúrnych rolí do nahoty bezmocnej existencie. V bolesti človek už nepredstavuje nijakú príslušnosť, je tu iba sám za seba. Bolesť nemožno kvantifikovať. Nie je tu tisíc utrpení, je iba jedno utrpenie v tisícoch individuálnych podobách. V bolesti je každý jedinečný, lebo je nezastupiteľný. V bolesti už nie je nijaká maska, každý tu má obnaženú tvár. Utrpenie zakladá situáciu otvorených hraníc. Svet sa stáva prístupným: „Všetko, čo chcete, aby vám ľudia robili, robte i vy im.“ Tak Ježiš opísal akt priblíženia. Kým stretám toho, kto je mi cudzí, v stave blahobytu, neviem odpovedať, čo by som chcel, keby som bol v jeho koži. V stave utrpenia a bezmocnosti je odpoveď jednoznačná. Nuž, je to reč utrpenia, ktorá otvára možnosť univerzálného dorozumenia. Tu azda možno hľadať zmysel inak úplne nezrozumiteľného utrpenia, ktoré sa deje vo svete. Moje vlastné utrpenie ma učí jazyku, v ktorom sa môžem dorozumieť s každou ľudskou bytosťou. Ono otvára príležitosť k univerzálnemu bratstvu súcienia.

Po ceste kráčajú traja ľudia: rabín, levita a Samaritán. Predpokladajme, že človek pri ceste je v Izraeli doma, inak by zmienka o Samaritánovi nemala nijaký zmysel. Kňaz a levita sú symbolom sveta, ktorý je tomu mužovi vlastný. Chrámový kult vyznačuje okruh blížnych a zakresľuje hranice pre tých, ktorí sú von. Zranenému sa však blížnym nestávajú oni, blížnym sa mu stáva Samaritán. Samaritán je ten, kto je von. Jeho identita je označením nepriateľa. Pre hebrejský svet je Samaritán synonymom poškvernenia. „Židia sa so Samaritánmi nestýkajú,“ uvádza autor Evanjelia podľa Jána. Za tou krátkou vetou sa skrývajú celé dejiny pohrdania, napätia a nepriateľstva. Zo zachovaných dokumentov vieme, že samaritánske úderky prepadali židovských pútnikov. Pokúsili sa znesvätiť Jeruzalemský chrám. Na hore Gerasim si postavili svoj vlastný vzdorochrám. Kto by sa stýkal so Samaritánom, mal byť podľa rabínskeho podania nečistý. Kto by od Samaritána prijal pokrm, poškvrní sa. Nuž jeden tu leží bezmocný v bolesti, druhý sa nad ním skláňa a leje mu olej do rán – dve ľudské bytosti oddelené od seba bremenom kolektívnej nenávisťi, sa stretávajú vo vzájomnosti bezmocnosti a súcitu.

„Dobrorečte, tým, ktorý vám zlorečia.“ Ježiš dobre vie, kde leží pre nás jadro problému: Podnecovaní pocitom ohrozenia, na prítomnosť nepriateľa zvyčajne reagujeme opačne. Potvrdzujeme v ňom jeho reálnu, či domnelú vinu. No nielen to, z jeho profilu inštinktívne odstraňujeme každé dobro, ktoré by mohlo náš postoj nepriateľstva problematizovať. Zlorečenie je reč, ktorá z obrazu človeka odstraňuje všetko dobré, aby si pred seba postavila bytosť naskrze zlú. Z ambivalentnej inakosti si tak tvorí dokonalého nepriateľa – bytosť, s ktorou by bolo neslušné mať akýkoľvek ľudský vzťah. V prípadoch kolektívneho ohrozenia sa z nepriateľa ľahko stáva *obetný baránok*. K tej role ho najprv predurčuje jeho inakosť. Tá inakosť je poškvrnou na čistote spoločenstva. Bije do očí ako heterogénny prvok, ktorý narúša súdržnosť. Zlorečenie sa stupňuje až do krajnosti a ľudská bytosť je pretvorená na démona. Obetovaný démon tak otrasenej spoločnosti prináša úľavu. Na neho je teraz možné zhrnúť všetku tú nejasnú rozptýlenú vinu za krízu, v ktorej sa ľudská obec nachádza. Okolo obetného baránka sa tak obnovuje súdržnosť otraseného spoločenstva. No deje sa tak vďaka degenerácii ľudskosti k jej slepým barbarským počiatkom, poškvrneným krvou nevinných. Temný mechanizmus obetného baránka sa znova a znova vkráda do ľudských dejín. Možno ho vystopovať i v našej kolektívnej pamäti. Pogromy na Židov. Masové vraždenie sudetských Nemcov ako výkupné za hrôzy nacizmu. V čase krízy, ktorá presahuje ľudské možnosti ponúknuť jasné zrozumiteľné riešenie, populistických politikov vždy znova pokúša jednoduchá možnosť označiť z tribúny prstom obetného baránka. Obávam sa, že práve dnes sa ocitáme v podobnom nebezpečenstve.

Jadro kresťanského zvestovania tvorí sakrálny príbeh, na konci ktorého je Boh stotožnený s obetným baránkom. „Boh bol v Kristovi, aby so sebou zmieril svet,“ napísal Pavol. Ježiš evanjelia sa najprv stavia na stranu spoločensky vylúčených. Stýka sa s malomocnými, náboženský vodcovia ho označia za priateľa colníkov a hriešnikov. Napokon je on sám označený za Samaritána: „Nehovoríme vari správne, že si Samaritán a že si posadnutý zlým duchom?“ Tak sa postupne Ježiš evanjelií stáva obetným baránkom. A práve v situácii obetovania vidia kresťania zjavenie Boha. Evanjelium tak Boha stavia na stranu obetného baránka. Byť na strane Božej znamená byť na strane obetného Baránka. Tu je duchovná sila, ktorá v jadre ruší temný mechanizmus *obetných baránkov*. Tu sa zakladá možnosť obnovy, zmierenia založeného na možnosti vzájomného odpustenia. Ak má človek prekročiť hranice nepriateľstva a stať sa blížnym svojmu nepriateľovi, musí sa totiž odvážiť k súcitu pridať i odpustenie. Naše vzťahy sú zaťažené bremenom osobnej i kolektívnej viny. Kolektívna vina je síce spoločenskou fikciou, ale neraz sa jej práve preto o to ťažšie zbavujeme. Dobrorečenie sa musí odvážiť vstúpiť až do odpustenia, a tak založiť celkom novú možnosť dorozumenia sa s tým, ktorý ešte pred chvíľou stál predom mnou ako nepriateľ. Henri Nouwen napísal o odpustení prenikavú poznámku: „Odpustenie je skutočné iba pre toho, kto objavil slabosti svojich priateľov a hriech svojich nepriateľov vo svojom vlastnom srdci.“

K téme nepriateľa treba azda dodať ešte toto: Nepriateľ nás nielen ohrozuje, nepriateľ nám i pomáha. Viac ako ktokoľvek iný nám pomáha vystú-

piť z neplodnej uzavretosti. Pomáha nám prelomiť našu osobnú či kolektívnu sebastrednosť. T. S. Eliot v eseji *Kultúrna mnohotvárnosť a európska jednota* napísal: „Mnohotvárnosť kultúry v národe nie je iba ochranou proti našej rastúcej agresivnosti, je i podmienkou pre to, aby kultúra tejto zeme zostala živá a tvorivá. Ako jednotlivci môžeme premýšľať o vývoji svojej osobnosti podľa ľudí, ktorých sme vo svojom živote poznali. Ak sme stretli iba ľudí celkom kongeniálnych a stretli sme sa iba s myšlienkami, s ktorými môžeme súhlasiť, ako veľa sme tým prepásli! Antipatiám osobnosti vďačíme zrejme rovnako ako sympatiám. Šťastný človek, ktorý v pravý čas stretol pravého priateľa, šťastný človek, ktorý v pravý čas stretol pravého nepriateľa.“

Kam nás táto úvaha dovedla? Môže nás evanjelium inšpirovať pri riešení našej prítomnej situácie? Máme sa odvážiť podstúpiť riziko a otvoriť svoju pohostinnosť i vtedy, keď máme odôvodnené podozrenie, že s ním do nášho kruhu vstúpi nepriateľ? Nuž v tomto temnom čase, keď vášeň strachu vidí tiene nepriateľov i tam, kde prichádza opustený zranený blížny, potrebujeme hľadať stratenú silu evanjelia. Silu lásky prekračujúcu všetky hranice, lásky, ktorá sa opiera o večnosť. Situácia si pravdepodobne vynúti, aby sme sa postavili na odpor zlovoľným útokom. Aj keď budeme musieť konať v napätí otázky: „Čo to znamená odporovať zlu v láske?“, zásadnou vecou zostane, či hrozbe čelíme v sile nenávisťi, alebo v sile obetavej lásky. Obávam sa, že bez znovuobjavenia tejto duchovnej sily by sme zápas o našu vec vo svete prehrali. Zradili by sme Ježišov étos milovania nepriateľov, no práve on je tým kresťanským základom našej civilizácie, na ktorý sa v ostatnom čase tak radi odvolávame. Možno by sme tak s odretými ušami uchovali súčasnú podobu našej civilizácie, no skutočné kresťanstvo by sa z takto zachráneného sveta stratilo.

Mgr. Daniel Pastirčák
Cukrová 4, 811 08 Bratislava
e-mail: daniel.pastircak@cbkaplnka.sk